

тизованими та зрозумілими для адресатів закону; 6) при створенні юридичної конструкції механізму реалізації законів необхідно, щоб матеріальні та процесуальні норми закріплювалися одночасно, в одному акті, процедури не повинні суперечити змісту матеріальних норм.

Ключові слова: кодифікаційна техніка, законодавча техніка, проблеми кодифікації.

Deineka K. General requirements to codification technique

The scientific paper examines the issue of general requirements to codification technique. The high technical quality of a code is an important prerequisite for its effective implementation, as it provides an opportunity for each subject to clearly understand the content of the code, to model its own behaviour in accordance with its provisions, to anticipate the possible consequences of its unlawful conduct. The problem is exacerbated by the fact that in the legal doctrine the issue of general requirements to codification technique remains insufficiently studied.

As a result of the research, the author argues that when using legal constructions, the legislator shall adhere to a number of following rules: 1) legal constructions should correspond to the realities of public life; 2) legal constructions should clearly reflect the signs of the situation they regulate; 3) they must be logical and consistent; 4) they must be logically linked to existing and potentially possible legal constructions; 5) legal constructions should be optimally concretized and understandable for the addressees of the law; 6) when creating the legal structure of the mechanism for the implementation of laws it is necessary that the material and procedural norms be fixed simultaneously, in one act, the procedures should not contradict the content of material norms.

The degree of accuracy in the codification act must be much greater than in any other act. In order for the codification act to be as accurate as possible, it is necessary to highlight a number of requirements regarding the style of presentation and legal terminology: 1) the statement of normative prescriptions in the text of the codification act must be logical and consistent, meaningfully completed; 2) the statement of the text of the codification act should be carried out without the use of phraseological translations, metaphors, hyperbole; 3) sentences in the act of codification should be impersonal, neutral. They should not be adapted to a specific situation, to specific legal entities and individuals; 4) the terms used in the presentation of the codification act must have a strictly defined value; 5) the terminology used in the codification acts should be obligatory unified.

Key words: codification technique, legislative technique, codification problems.

УДК 340.0

Тарас Олегович Дідич,
докторант юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
кандидат юридичних наук, доцент

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРАВОУТВОРЕННЯ
ЯК ПРЕДМЕТ НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ: АНАЛІТИЧНИЙ ВИМІР**

Постановка проблеми. Методологічна основа будь-якого наукового дослідження становить необхідний елемент наукового пізнання, забезпечуючи всебічність, комплексність дослідження та обґрунтованість отриманих результатів. Від того, наскільки комплексно буде розроблено методологічну базу наукового дослідження залежить достовірність і всебічність одержаних результатів.

Методологічна основа наукового дослідження формується під впливом таких чинників:

- складність предмета дослідження, його наукознавчий потенціал, теоретичні та практичні потреби наукового пізнання;
- різноманітність принципів наукового пізнання, методологічних підходів і методів наукового дослідження, що можуть та мають бути застосовані до вивчення предмета дослідження як окремо один від одного, так і в їх органічному поєднанні;
- особливості типів правопізнання, які акумулюють у собі однотипні погляди на право, тим самим даючи змогу узагальнити знання про право та в подальшому забезпечити цілісність наукового дослідження загалом;
- дослідницькі здібності суб'єктів, які здійснюють наукове пізнання;
- мета і завдання наукового дослідження, які виокремлено і визначено в процесі здійснення дослідження;
- науковий результат, на отримання якого орієнтовано дослідження та який зумовлює науковий інтерес і практику наукової діяльності.

У сучасних умовах розвитку наукових досліджень проблематика теоретико-методологічних засад правоутворення потребує насамперед визначення її науково-дослідного потенціалу, що становитиме основу подальшої аналітичної розробки вказаного правового феномена. Саме наукознавчий потенціал визначатиме актуальність дослідження правоутворення, його витребуваність, а також місце в системі правових аналітичних досліджень.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. За своєю сутністю та функціональним призначенням методологія має акумулювати в собі та в подальшому застосувати способи здобуття наукових знань, які: по-перше, відображають динамічні процеси та явища; по-друге, передбачають особливий шлях, на якому досягається певна науково-дослідницька мета; по-третє, забезпечують всебічність отримання інформації щодо процесу чи явища, яке вивчається; по-четверте, допомагають отриманню нової інформації та її включенню до фонду теорії науки; по-п'яте, забезпечують уточнення, збагачення, систематизацію термінів і понять у науці; по-шосте, створюють систему наукової інформації, яка базується на об'єктивних фактах, і логіко-аналітичний інструмент наукового пізнання [1, с. 323]. Тому належна розробка методологічного інструментарію, необхідна для здійснення наукового пізнання, є основоположним питанням для адекватного та повного визначення об'єкта пізнання [2, с. 118], яке має вирішуватись шляхом підбору методологічних інструментів, заснованих на методології права загалом і методології конкретної юридичної науки, в межах якої здійснюється наукове дослідження [3, с. 18–20].

Розкриваючи особливості методології наукового пізнання крізь призму дослідження теоретико-методологічних засад правоутворення, можемо зазначити, що саме методологічна основа наукового пізнання правоутворення має забезпечити його вивчення з погляду приросту нових знань і переосмислення існуючих. Формування методологічного інструментарію наукового пізнання теоретико-методологічних засад правоутворення слід здійснювати індивідуально, взявши за основу особливості предмета наукового дослідження. Враховуючи складність предмета цього наукового дослідження, особливості історії становлення та стану його наукової розробки, концептуальні положення типів правопізнання як методологічної основи дослідження правоутворення, вважаємо за доцільне сформулювати **мету статті**: встановити особливості теоретико-методологічних засад правоутворення як предмет наукового пізнання та провести їх аналітичну розробку.

Основні результати дослідження. Формування методологічного інструментарію для дослідження будь-якого правового явища має важливе значення, оскільки визначатиме в подальшому зміст наукового пізнання та якісні характеристики отриманих результатів такого пізнання. У наукознавчій літературі відповідь на питання порядку формування методологічної основи наукового дослідження та вимог, які до нього висуваються, надається епізодично та неоднозначно. Насамперед звертається увага на те, що під час формування методологічного інструментарію наукового дослідження слід виокремити ключовий метод наукового дослідження, встановити положення, які характеризують його застосування щодо конкретного предмета наукового пізнання. Такий метод має забезпечити єдність дослідження відповідно до того аспекту предмета дослідження, який буде розкрито в межах застосування обраного методу. У результаті цього в науковому аспекті буде отримано систему наукових досліджень, які у своїй сукупності становитимуть комплексне пізнання досліджуваного явища або процесу [4, с. 434]. Окрім того, здійснюючи наукове дослідження, вчені розкривають проблематику виокремлення методології з позиції структуризації методології на два рівні: інструментальний, у межах якого дослідник створює інструментарій (систему методів), який забезпечує йому правильність здійснення розумових і практичних операцій. Дослідник визначає, головним чином, методи, матрицю й алгоритм наукового пошуку, а не зміст своєї праці. Інструментарій залежить від предмета дослідження і повинен бути йому адекватний. Іншим рівнем є конструктивний рівень, у межах якого дослідник домагається збільшення знань та отримання нового змістовного знання. Наукова істина недосяжна без конструктивно-критичного ставлення дослідника до дійсності, яке дає змогу виключити відсталість, догматизм і суб'єктивізм у правовому мисленні. Емпіричне знання конструється методологією, яка дає можливість побудувати «концептуальний каркас дійсності», що складається з принципів, постулатів, концептів, моделей тощо [5, с. 23].

У літературі також зазначається і про необхідність у процесі визначення методологічного інструментарію дослідження виокремлення взаємопов'язаної системи загальних і спеціальних методів пізнання, які зумовлені особливостями предмета дослідження та забезпечать його вивчення як явища міждисциплінарного аспекту та як явища галузевого наукового аспекту. Тим самим буде дотримано ідеї поєднання загальних і конкретних знань про досліджуване явище. Результати такого дослідження матимуть міждисциплінарне та конкретне значення, забезпечивши розвиток всебічності наукового дослідження [6, с. 56]. Окрім того, пропонується також у процесі проведення наукового дослідження забезпечити формування його методологічного інструментарію, беручи за основу всю наявну сукупність загальних, спеціальних й одиничних методів, прийомів наукового пізнання. Із позиції понятійно-категоріального апарату, який походить від предмета наукового пізнання, дослідник визначає набір методів з усієї існуючої системи методів наукового пізнання, що забезпечує вивчення відповідного явища або процесу [7, с. 33–39]. На цьому наполягає і Т. Адорно, який критикує тих дослідників, які «слухняні примату методу, а не предмета». Такий підхід нівелює методологічне значення предмета дослідження, який фактично і має бути вивчений за допомогою методів. Дослідник, виокремлюючи методи дослідження, має враховувати особливості предмета наукового пізнання [8, с. 76].

Наукова дискусія щодо формування методологічного інструментарію наукового дослідження не є випадковою, що, на нашу думку, зумовлено різними підходами до розуміння методології загалом та методологічного інструментарію зокрема; складністю та інтенсифікацією розвитку явищ і процесів, що становлять предмет наукового пізнання; неоднозначною практикою наукового пізнання, в процесі якої методологічний інструментарій застосовується непослідовно, однобічно та неефективно, що свідчить про відсутність належної практики його функціонування. Незважаючи на наявну дискусію, вважаємо, що за основу вироблення методологічного інструментарію наукового дослідження правоутворення найбільш доцільним є зазначений нами останній підхід, який в основу відповіді на питання формування методологічного інструментарію дослідження закладає ідею системності методів і прийомів наукового пізнання, визначених дослідником з огляду на особливості предмета наукового пізнання.

Водночас зауважимо, що в юридичній науці вчені вже зробили деякі спроби формування методологічного інструментарію пізнання окремих засад правоутворення, запропонували його обґрунтування та здійснили застосування відповідного методологічного інструментарію наукового дослідження. Спробуємо узагальнити наявні в юридичній науці ідеї та виокремити методологію наукового пізнання тих або інших аспектів правоутворення та врахувати в подальшому науковому дослідженні, оскільки методологія дослідження того чи іншого правового явища не може бути сформована без попереднього теоретико-методологічного досвіду вивчення подібних явищ [9, с. 27]. На переконання Л. Мурашко, методологія наукового пізнання аксіологічних аспектів правоутворення засновується на необхідності наукового переосмислення явища в контексті подолання ідеологічного тиску на юридичну науку радянського періоду, коли аксіологічний підхід визнавався ідеологічно шкідливим. Як наслідок, вчена формує методологічний інструментарій дослідження, теоретико-методологічною основою якого є аксіологічний підхід до дослідження процесу правоутворення. Такий підхід дав змогу науковцю розкрити аксіологічну складову існування права як особливого багатогранного феномена. Окрім того, до складу методології було включено історичний, антропологічний, психологічний і соціологічний підходи; формально-логічну методологію; методи порівняльного правознавства. Використовувалися також загально-наукові прийоми і способи пізнання (аналіз і синтез, індукція і дедукція, моделювання, порівняння тощо) [10, с. 12–13]. Розкриваючи понятійно-категоріальний і структурно-функціональний аспекти правоутворення, А. Калінін зазначає, що передумовою формування методологічного інструментарію дослідження стали особливості предмета дослідження. Вчений доходить висновку, що зміст методологічного інструментарію мають становити методи дослідження і методологічні підходи. У ролі методів учений виокремлює функціональні можливості формально-логічного, порівняльно-історичного, порівняльно-правового, психологічного, соціологічного і системного методів наукового пізнання. Також у ролі методологічних підходів, що потенційно

можуть бути корисними для пізнання теоретико-методологічних засад правоутворення, учений виокремлює психологічну теорію права Л. Петражицького [11, с. 24] та соціологічну концепцію права [12, с. 547]; асоціативно-соціологічний метод [13, с. 14] тощо [14, с. 14–15]. А. Мусатян, досліджуючи особливості механізму правоутворення, зазначає, що методологічну основу пізнання означеного явища становили методи пізнання, виявлені й розроблені філософською наукою, апробовані юридичною практикою (позитивізм, закони і принципи формальної логіки). Окрім того, використано спеціальні методи дослідження, до яких учений відносить порівняльно-історичний метод, метод структурно-функціонального аналізу, соціологічний метод тощо. Окремим методологічним підходом учений виокремив теоретико-прикладний міждисциплінарний підхід, який зумовив активне використання таких приватноправових методів, як інтерпретація політико-правових учень, порівняльно-правовий аналіз чинного законодавства, теоретико-правове моделювання, наукове прогнозування тощо [15, с. 7]. Складність і неоднозначність розуміння правоутворення як складного багатоаспектного явища зумовлює неоднозначність методологічних підходів до його пізнання. Водночас можемо констатувати, що методологія вивчення того або іншого аспекту правоутворення формується самим дослідником відповідно до його уявлення про методологію наукового пізнання. На сьогодні не розроблено єдиної науково обґрунтованої методології наукового пізнання правоутворення, результатом застосування якої можна було б узагальнити різні методологічні підходи та методи пізнання правоутворення як складного багатоаспектного явища.

На нашу думку, специфіка методологічної основи наукового пізнання будь-якого явища чи процесу зумовлюється особливостями предмета наукового дослідження. Виокремивши і проаналізувавши ці особливості, можемо сформулювати та акумулювати ті елементи методології, які найбільш оптимально будуть поєднані та застосовані в процесі наукового дослідження теоретико-методологічних засад правоутворення. Теоретико-методологічні засади правоутворення, які становлять предмет наших наукових розробок, відображають окремий бік досліджуваного явища правоутворення, що поєднує в собі питання теоретико-правового аспекту як явища правової реальності та питання методологічного аспекту, що характеризує правоутворення як явище, що може бути досліджене, засновуючись на виокремленому методологічному інструментарії, потребує свого наукового пізнання, а також визначає специфіку методологічних підходів і методів дослідження, які можуть бути застосовані для всебічного його наукового пізнання. Тому і вивчення явища правоутворення відбувається у контексті його теоретико-правового осмислення, наділеного власними понятійними характеристиками, змістом, місцем у системі соціальних і правових явищ, факторами, що на нього впливають, правовими наслідками функціонування, перспективами розвитку правоутворення в сучасних умовах розбудови правової системи тощо. Пізнання методологічних засад правоутворення передбачає дослідження типів правопізнання як методологічної основи розуміння і дослідження права та правових явищ, зокрема й правоутворення, узагальнення розуміння поняття правоутворення як методологічної основи вивчення правоутворення, визначення функціональних можливостей методологічних підходів та методів наукового пізнання правоутворення, характеристики наукознавчого потенціалу дослідження правоутворення тощо.

Важливим методологічним чинником пізнання правоутворення є поєднання теоретичних і методологічних засад зазначеного явища, що відображає його складний багатоаспектний характер, дає змогу в методологічному аспекті поєднати його теоретико-правові закономірності як явища та методологічні закономірності – як предмета наукового пізнання.

Іншим аспектом методології дослідження є сам феномен правоутворення. Тут слід наголосити на тому, що правоутворення є:

- по-перше, самостійним явищем реальності, яке має як соціальний, так і правовий характер, займає самостійне місце в системі явищ соціальної і правової реальності, має відповідне функціональне призначення, зміст, форми виявлення тощо. Самостійність правоутворення як явища визначається його властивостями, взаємозв'язком з іншими явищами соціальної та правової реальності, функціональним призначенням, яке воно виконує в межах системи соціальних і правових явищ;

– по-друге, самостійним елементом понятійно-категоріального апарату, що визначає конкретне явище, засновуючись на виокремлених його ознаках і співвідношенні з іншими елементами понятійно-категоріального апарату юридичної науки;

– по-третє, предметом наукового осмислення, що становить пізнавальний інтерес, потребує наукового переосмислення з метою отримання нових знань про правоутворення та переосмислення існуючих.

Із методологічного погляду особливість правоутворення виявляється також і у тому, що зазначене явище є динамічним, залежить від умов розвитку суспільства, його потреб, інтересів, конфліктів та можливості винайдення і впровадження компромісу. Розвиток суспільства зумовлює і розвиток правоутворення. Це впливає як на зміну самого явища правоутворення, так і на зміну наслідків, які визначаються правоутворенням. Окрім того, наукове дослідження правоутворення матиме в результаті методологічне значення, забезпечуючи основу для подальшого наукового пізнання як правоутворення, так і інших суміжних явищ, зокрема правотворчості, законотворчості, нормопроєктування тощо.

Висновки. З огляду на зазначене, наукове дослідження теоретико-методологічних засад правоутворення потребує вироблення комплексу методологічного інструментарію, що має бути сталим і переконливим, забезпечить отримання достовірних наукових результатів [16, с. 165–166]. Водночас формування методологічного інструментарію дослідження теоретико-методологічних засад правоутворення ускладнюється зазначеними особливостями самого правоутворення як соціального правового явища, елементу понятійно-категоріального апарату юридичної науки та предмета наукового пізнання. Окрім того, ускладнюється також теоретико-методологічними засадами досліджуваного явища, яке визначає його закономірності зародження, розвитку і вдосконалення, а також його методологічний характер у системі наукових досліджень.

Використані джерела

1. Гусарев С. Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності) : навч. посіб. / С. Д. Гусарев. – К. : Знання, 2005. – 655 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.info-library.com.ua/books-text-7992.html.
2. Кунєв Ю. Методологія дослідження державно-правових явищ як актуальна проблема / Ю. Кунєв // Право України. – 2009. – № 11. – С. 118–123.
3. Федоренко В. Л. Теоретичні основи системи конституційного права України : дис. ... канд. юрид. наук / В. Л. Федоренко. – К., 2005. – 549 с.
4. Кохановский В. П. Философия и методология науки : учеб. для высш. учеб. завед. / В. П. Кохановский. – Ростов н/Д : Феникс, 1999. – 576 с.
5. Лешкевич Т. Г. Философия науки: традиции и новации / Т. Г. Лешкевич. – М. : ПРИОР, 2001. – 428 с.
6. Проблемы методологии социального познания : мезвуз. сб. / ЛШУ им. А. А. Жданова / под. ред. В. А. Штоффа. – Л. : ЛГУ, 1985. – 181 с.
7. Циппеліус Р. Юридична методологія : підручник / Р. Циппеліус ; пер., адапт., прикл. з права України і список термінів Р. Корнута. – К. : Реферат, 2004. – 176 с.
8. Адорно Т. В. К логике социальных наук / Т. В. Адорно // Вопросы философии. – 1992. – № 10. – С. 76–86.
9. Делія Ю. В. Окремі питання методології дослідження проблем правотворчості суб'єктів місцевого самоврядування в Україні / Ю. В. Делія // Вісник Академії адвокатури України. – 2012. – № 3. – С. 27–34.
10. Мурашко Л. О. Аксиологическое измерение процесса правообразования: история и современность : дис. ... д-ра юрид. наук / Л. О. Мурашко. – М., 2015. – 378 с.
11. Петражицкий Л. И. Теория права и государства в связи с теорией нравственности / Л. И. Петражицкий. – СПб. : Лань, 2008. – 608 с.
12. История политических и правовых учений : учебник / под ред. О. Э. Лейста. – М. : Юрид. лит., 1997. – 576 с.
13. Курильски-Ожвен Ш. Образы права в России и Франции : учебное пособие / Ш. Курильски-Ожвен. – М. : Аспект Пресс, 1996. – 215 с.
14. Калинин А. Ю. Правообразование в России: понятийно-категориальный и структурно-функциональный состав (историко-теоретическое исследование) : дис. ... д-ра юрид. наук / А. Ю. Калинин. – СПб., 2010. – 533 с.
15. Мусатян А. В. Механизм правообразования: идейно-теоретический и технико-юридический аспекты : дис. ... канд. юрид. наук / А. В. Мусатян. – СПб, 2006. – 157 с.
16. Ловцов Б. И. О концепции комплексного подхода / Б. И. Ловцов // Философские исследования. – 2000. – № 4. – С. 158–174 с.

Дідич Т. О. Теоретико-методологічні засади правоутворення як предмет наукового пізнання: аналітичний вимір

У статті розкрито актуальність наукового пізнання теоретико-методологічних засад правоутворення як предмета наукового пізнання. Узагальнено наукові погляди вчених, які стосуються методологічних основ

наукових досліджень в юридичній науці. Встановлено особливості теоретико-методологічних засад правоутворення як предмета наукового пізнання та проведено їх аналітичну розробку. Доведено, що теоретико-методологічні засади правоутворення, які становлять предмет наших наукових розробок, відображають окрему сторону досліджуваного явища правоутворення. Вони поєднують у собі питання теоретико-правового аспекту як явища правової реальності та питання методологічного плану, що характеризує правоутворення як явище, що може бути досліджене, засновуючись на виокремленому методологічному інструментарії, потребує свого наукового пізнання, а також визначає специфіку методологічних підходів і методів дослідження, які можуть бути застосовані для його всебічного наукового пізнання.

Ключові слова: правоутворення, правотворчість, теоретико-методологічні засади правоутворення, предмет наукового пізнання, аналітичне дослідження.

Didych T. Theoretical and methodological foundations of law-formation as a subject of scientific knowledge: analytical dimension

The work reveals the relevance of scientific knowledge of theoretical and methodological foundations of law-formation as a subject of scientific knowledge. The scientific views of scientists concerning the methodological foundations of scientific research in legal science are generalized. The peculiarities of theoretical and methodological foundations of law-formation as a subject of scientific knowledge and their analytical development were established.

The state of scientific cognition of law-formation is characterized and summarized as a set of views of thinkers, philosophers, statesmen and lawyers. It is defined from the different points of view: world-view, historical-sociological and scientific legal perception, which allowed determining the prospects of scientific research of theoretical and methodological foundations of law-formation.

The analysis of the types of legal cognition allowed to establish their methodological potential, to define the advantages for further research of law-formations an independent legal phenomenon, and also to substantiate the perspective of using the integrated approach to this kind of research. The advantages of the communicative-institutional approach to the study of theoretical and methodological foundations of law-formation are determined in its ability to provide an interdisciplinary strategy for understanding of them through the prism of idea of sociological type of legal cognition.

It is proved that the theoretical and methodological foundations of law formation, which form the subject of our scientific developments, reflect the separate side of the investigated phenomenon of law-formation. They combine the issues of the theoretical-legal plan as a phenomenon of legal reality and the question of a methodological plan that characterizes law-formation as a phenomenon that can be investigated, based on a distinct methodological toolkit, needs its scientific knowledge, as well as specifies the specific methodological approaches and methods of research, which can be applied to his comprehensive scientific knowledge.

It was emphasized that the formation of methodological tools for the study of theoretical and methodological principles of law-formation is complicated by the specified features of the very formation of law as a social legal phenomenon, an element of the conceptual-categorical apparatus of legal science and the subject of scientific cognition.

Key words: law-formation, law-making, theoretical and methodological foundations of law-formation, subject of scientific knowledge, analytical research.

УДК 342.12

Сергій Іванович Іщук,

*доцент кафедри теорії та історії держави і права
Національного університету «Острозька академія»,
кандидат юридичних наук*

**ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК ПОЛІТИКО-ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ:
СУЧАСНІ КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ**

Постановка проблеми. Становлення і розвиток демократичної, правової та соціальної держави можливі лише за умови сприяння з боку розвиненого суспільства та його інститутів. Така теза не викликає заперечень, однак потребує реального змістовного наповнення, зокрема в частині розуміння категорії «громадянське суспільство» та його основних політико-правових параметрів. Ідеали громадянського суспільства стали загальновизнаним орієнтиром розвитку сучасних цивілізацій, оскільки більшість розвинених держав світу засвідчують своє прихильне ставлення до громадянського суспільства та забезпечують розмаїття умов для його становлення і розвитку. Водночас правовий вимір громадянського суспільства потребує чітких концептуальних підходів до розуміння суті та необхідних умов розвитку такого явища.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Численні наукові публікації про громадянське суспільство й інтерес наукової спільноти до питань формування та розвитку інститутів громадянського суспільства викликані передусім політичними й економічними процесами, що відбуваються у ХХІ ст. Цей феномен змушує ще раз звернути увагу на проблему визначення суті грома-